

Vid Orionkullens fot

RAÄ-nr Södertälje 133:1
Orion 1 och Tälje 1:1
Södertälje socken och kommun
Södermanland

Tomas Ekman

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

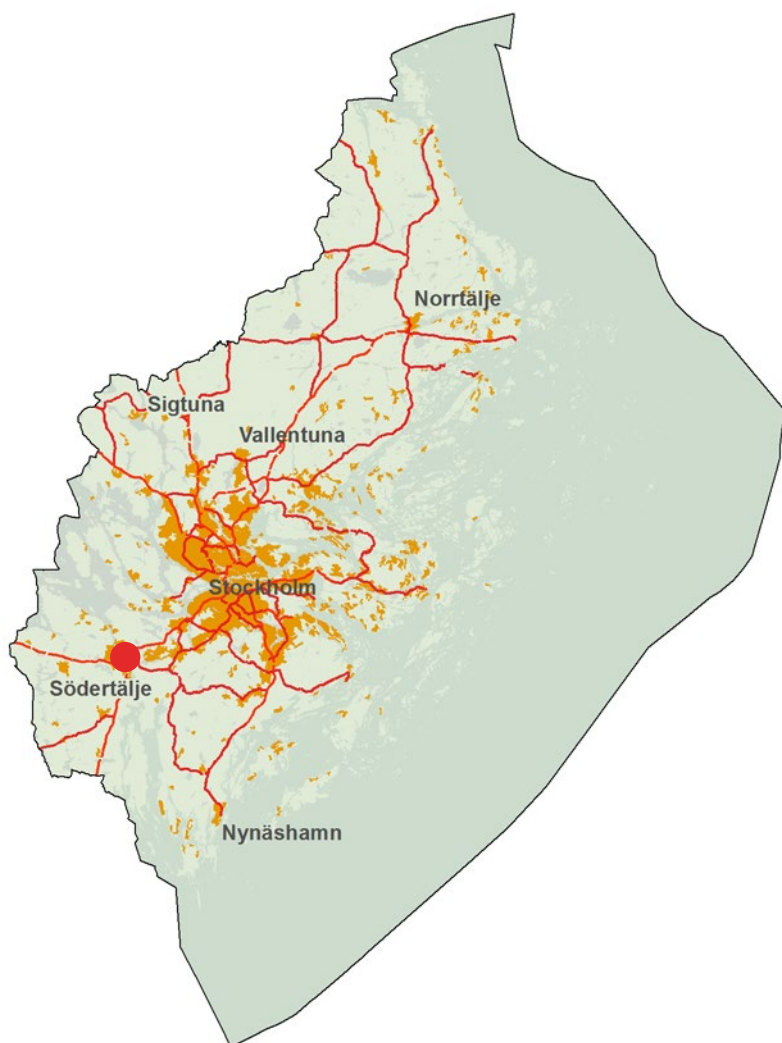
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Stockholms län med platsen för
utredningen markerat i rött.*

© 2019 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2019:18

Författare: Tomas Ekman

Grafisk form: Nina Balknäs@HögtorpsDiverse

Omslagsfoto: Gamla flickskolan i ny vinkel

Foto: Om inte annat anges är fotografierna tagna av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_180001

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2019:18

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTÖVERVAKNING

Vid Orionkullens fot

RAÄ-nr Södertälje 133:1
Orion 1 och Tälje 1:1
Södertälje socken och kommun
Södermanland

Tomas Ekman

Lst dnr 431-1661-2018, 431-14308-2018

Tekniska och administrativa uppgifter

Län Stockholm
Kommun Södertälje
Landskap Södermanland
Socken Södertälje
Fastigheter Orion 1, Tälje 1:1

Fornlämningsnummer RAÄ Södertälje 133:1 (L2015:3458)
Lämningsstyp Stadslager
Datering Medeltid-historisk tid

Typ av undersökning Arkeologisk undersökning
i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum 2018-05-07, 2018-06-20
Länsstyrelsens diarienummer 431-1661-2018, 431-14308-2018
Arkeologgruppens projektnummer Ag 2018_37, Ag 2018_52

Projektledare Tomas Ekman
Fältpersonal Tomas Ekman, Karin Sundberg, Erica Strengbom

Undersökningstid 2018-06-18 till 2019-03-04
Exploateringsyta 3000 m2 +500 m2
Undersökt yta 3500 m2
Inmätningsteknik manuell
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH 2000

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

—

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar	8
Syfte och frågeställningar	9
Metod	9
Resultat	10
Tolkning	13
Utvärdering av resultaten	13
Referenser	14

Figur 1. Översiktskarta med den aktuella undersökningsplatsen markerad med rött.
Skala 1:250 000.

Sammanfattning

En arkeologisk schaktövervakning har utförts av Arkeologgruppen AB i centrala Södertälje. Det gällde ett planerat byggprojekt inom fastigheten Orion 1. I omedelbar anslutning till arbetsområdet utfördes även en övervakning vid en omläggning av VA- och elledningar i Köpmangatan. Ärendena utfördes och avrapporteras gemensamt.

Schaktningen för det nya bygget omfattade den nordvästra delen av Orionkullen, en markant höjd nära Södertälje kanal. Ovanpå står den så kallade Gamla Flickskolan och ett annex till denna. Huvudbyggnaden är från 1770-talet. Byggnaderna står kvar utanför arbetsområdet.

Schaktningen omfattade hela den cirka 3 500 kvadratmeter stora ytan, ned till ett djup av 2–3,5 meter. Inga lämningar av äldre konstruktioner eller kulturlager påträffades. I stort sett hela ytan hade ett 0,5–1,5 meter tjockt lager med grus som dominerande inslag. Under detta kom cirka 1 meter fin sand.

Vår tolkning är att kullen ursprungligen varit avsevärt större i nordväst. Där har sannolikt den moderna trafikens behov inverkat då gatunätet förändrats intill kullen, vilket antyds av äldre kartor.

Inledning

Med anledning av planerad nybyggnation vid Orionkullen i Södertälje har omfattande markarbeten utförts. Dessa har berört kullens nordvästra sida, gränsande mot Västra Kanalgatan och Köpmangatan. Arkeologgruppen AB har utfört schaktövervakning då området ingår i fornlämningen RAÅ Södertälje 133:1 (L2015:3458), lika med Södertälje stadslager. I följande rapport redovisas dokumentation för två separata ärenden som dock berörde angränsande ytor. Inom fastigheten Orion 1, med diarienummer 431-1661-2018, skedde schaktning för nya byggnader. Inom Tälje 1:1, diarienummer 431-14308-2018, schaktades för omläggning av VA- och elledningar i Köpmangatan. Delar av detta uppdrag berörde även fastigheten Orion 1. Därför beslöts i samråd med Länsstyrelsen att redovisa båda ärendena i samma rapport. Arbetena omfattade sammanlagt cirka 3 500 kvadratmeter, varav cirka 3 000 kvadratmeter gällde Orionkullen. Övrig yta omfattade schaktet i Köpmangatan. Beställare av uppdraget var Länsstyrelsen i Stockholms län. Kostnadsansvariga var Bygg-Vesta Development (Orionkullen) respektive Telge Nät AB (Köpmangatan).

Figur 2. Fastighetskarta med läget för de aktuella undersökningarna markerat. Skala 1:10 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Orionkullen har en central plats i dagens Södertälje men föga är känt om dess äldre historia. Den finns markerad som en "backe" på en stadskarta från år 1648. Då saknar den bebyggelse vilket den också gör på en karta från år 1700. Känd bebyggelse kommer först under 1770-talet då Serafimerorden byggde ett lasarett på kullen. Följande korta historik är hämtad från Kulturmiljöer i Södertälje (1999) och en artikel av E. H Bergquist i Södertälje stads historia 2 (1968). Lasarettet var i bruk cirka 50 år. Därefter genomgick huset varierande öden, bland annat som stadens rådhus, innan stadens flickskola flyttade in år 1913. Efter att skolan flyttade ut år 1968 har byggnaden använts för olika kulturella ändamål. Perioden som flickskola gör att byggnaden lokalt kallas "Gamla Flickskolan".

Den andra byggnaden på Orionkullen står i rät vinkel mot Gamla Flickskolan. Detta annex byggdes år 1865 som gymnastiksal för den "pedagogi för gossar" som var inrymd i det stora huset under andra halvan av 1800-talet.

Av de byggplaner som presenterades inför uppdraget framgick att nybyggnaden främst berörde kullens nordvästra sida. Planområdet begränsades i väster och norr av Köpmangatan och Västra Kanalgatan. I öster gränsar Orionkullen mot Södertälje kanal. Flickskolan och annexet kvarstår men i en starkt förändrad närmiljö. Undersökningsområdet omfattade knappt 3 000 kvadratmeter.

Parallellt med ovanstående yta planerade Telge Nät AB en omläggning av VA- och elledningar i Köpmangatan. Arbetet omfattade en cirka 175 meter lång sträcka, av vilken en mindre del ingick i undersökningsområdet för Orionkullen. Schaktningsarbetet utfördes av samma entreprenör som Orionkullen. Därför togs beslutet att såväl fältarbete som rapport skulle slås samman.

Figur 3. Schaktning pågår vid Orionkullen. Foto från söder.

Tidigare undersökningar

Under år 2011 genomfördes en mindre förundersökning inom centrala Södertälje. Orsaken var pågående detaljplanearbete för att utveckla stadskärnan (Carlsson 2011). Då upptogs tre provschakt på parkeringsytan uppe på Orionkullen samt två provschakt i kullens slänt mot söder. Inget av schakten innehöll indikationer på vare sig konstruktioner eller kulturlager. Två provschakt togs också upp i parkeringen nordväst om Orionkullen, inom kvarteret Garvaren. Ett av schakten innehöll raseringsmassor från 1800-talet, men inga äldre lämningar påträffades.

En schaktningsövervakning i Västra Kanalgatan sträckte sig i princip fram till Orionkullen. Inte heller där påträffades lämningar eller fynd som var äldre än 1800-talet (Strengbom 2015). Dock bör påpekas att det endast på en mindre sträcka grävdes i botten.

För undersökningar i övrigt som rör stadskärnan, se Ramström & Strengbom 2016.

Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningarna var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera kulturlager, konstruktioner och fynd som påträffades vid schaktningen. Frågeställningar kopplade till syftet kan sammanfattas som:

- *Finns det bevarade kulturlager eller konstruktioner?*
- *Kan de identifieras till funktion?*
- *Kan de dateras?*
- *Kan fynd kopplas till lager eller konstruktioner?*
- *Kan fynden berätta om social status inom området?*

Metod

Metoden bestod i att övervaka schaktning på plats. Avbaning skedde skiktvis med grävmaskin. Dokumentation gjordes med foto och text. Inmätning skedde manuellt och relaterades till den markplaneringsplan som gällde för ByggVesta Development AB. Därefter har mätningarna digitaliserats och lagts in på Fastighetskartan.

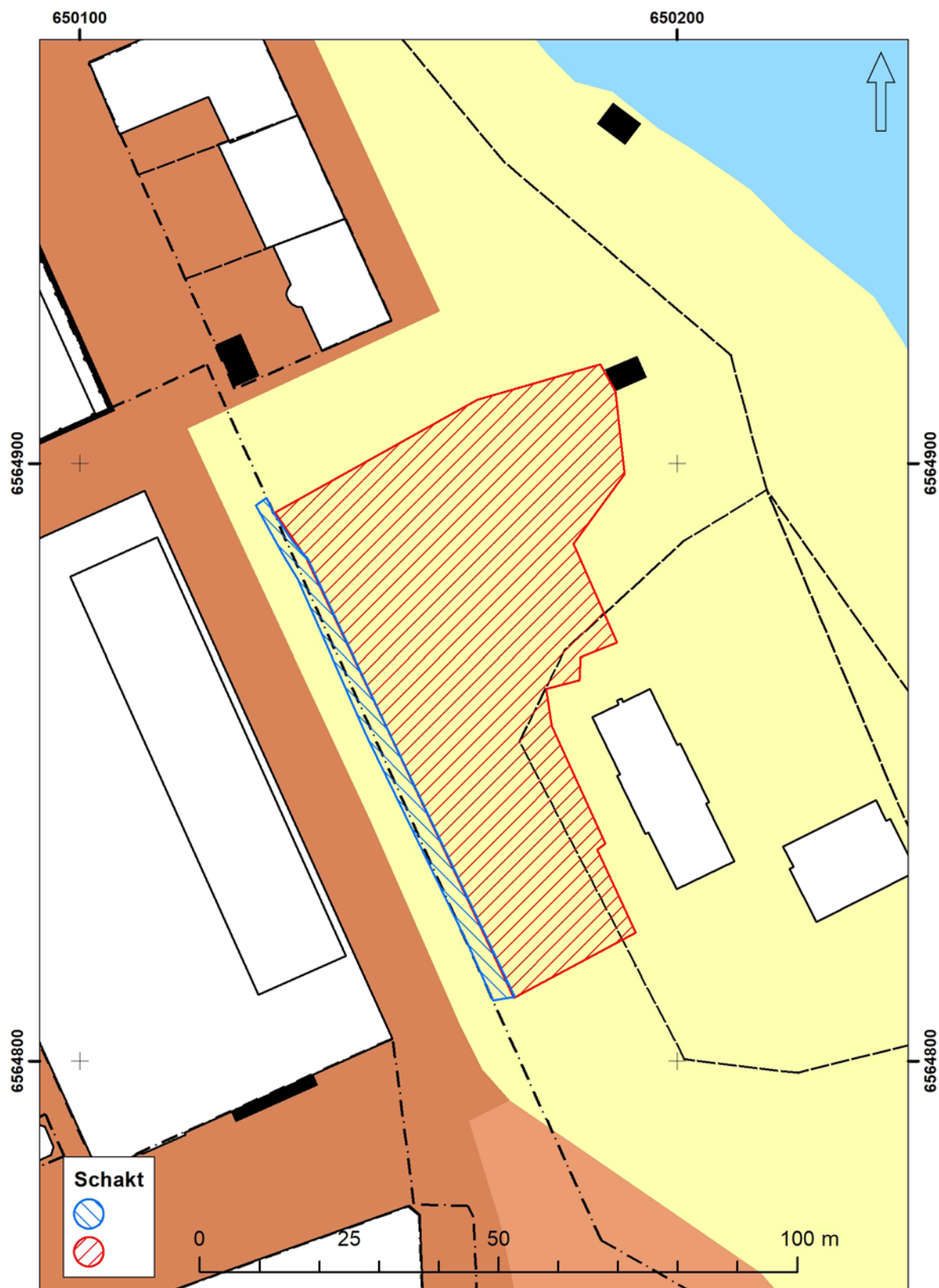
Resultat

Arbetet för Arkeologgruppens del pågick mellan juni 2018 och mars 2019. Det har varit något svårplanerat, mest beroende på tekniska svårigheter med markhanteringen, främst de som berört spontning mot kullen.

Schaktning har skett inom i princip hela det cirka 3 500 kvadratmeter stora arbetsområdet. Schaktdjupet har legat mellan 2 och 3,5 meter. Lagerbilden har varit likartad över hela området. Under ett relativt tjockt lager (0,5–1,5 meter) av påförda massor med grus som dominerande inslag kom ett lager av fin sand med varierande tjocklek, upp till 1 meter tjockt. Lagerbilden liknade den som konstaterades inom kvarteret Venus (Ramström&Strengbom 2016:83). Endast inom ett mindre parti närmast kullen fanns ursprunglig markyta. Denna bestod av isälvsmaterial, grus och småsten med enstaka stenar upp till 0,05 meter stora.

Figur 4. Grus och sand i Orionkullen. Foto från sydost.

Figur 5. Schaktplan med respektive områden markerade. Skala 1:1 000.

Inga konstruktioner av äldre typ påträffades inom arbetsområdet. I dess nordvästra del påträffades en igenfylld källare. Under källargolvet kom bland annat vattenrör av Höganästyp. Utifrån fynd och jämförelser med äldre kartor kunde källaren bedömas till att inte vara äldre än senare delen av 1800-talet. I de påförda massorna fanns en viss inblandning av tegelkross och äldre trä. Av betydelse är dock att här inte fanns några inslag av äldre keramik än från 1800-talet, inte heller kritpipsfragment.

Figur 6. Källaren rensad. Foto från nordväst.

Ledningsschaktet längs Köpmangatan kunde till största delen följa befintliga schakt. Fyllningen bestod huvudsakligen av sand. I några mindre partier fanns inslag av raseringsmassor med modern sammansättning: asfalt, tegelkross, brädstumpar och porslin.

Tolkning

Vår tolkning av lagerbilden är att det övre tjocka lagret, med grus som dominerande inslag, påförts i modern tid. Det underliggande lagret med fin sand tolkades som att det kom från muddringar och breddningar av kanalen. Teorin stöddes av markpersonalen på plats, med vana att jobba i Södertälje. Sannolikt har både grus- och sandlager påförts under 1900-talet. En möjlig tidpunkt är under 1920-talet när Södertälje kanal genomgick en omfattande ombyggnad som involverade både rätning och breddning. Att området kring byggnaderna på kullen sett annorlunda ut framgår av en bild från 1860-talet. Den visar flera mindre byggnader framför huvudbyggnaden (Bergquist 1968:1107). De är av enklare karaktär och är troligen uthus som hör till anläggningen. Kullen är då plan framför huvudbyggnaden i stället för dagens branta slänt. Orionkullen har sannolikt ursprungligen sträckt sig avsevärt längre åt väster. Den nutida utformningen är troligen skapad under 1900-talet, med trafikens behov som främsta orsak, något som antyds av äldre kartor.

Angående källaren i nordväst kan resultaten med viss försiktighet tydas som att äldre bebyggelse inte funnits på platsen och att de påförda massorna inte hämtats från skikt av äldre bebyggelse. Det fanns inte heller några märkbara spår av de omfattande bränder som drabbade staden under första halvan av 1700-talet.

Utvärdering av resultaten

Uppdragen kunde klarlägga att inga äldre lämningar fanns inom exploateringsområdet eller området för ledningsschakt. Det innebär att inga arkeologiska resultat finns att redovisa, däremot är naturligtvis även frånvaro ett resultat.

Referenser

Tryckta källor

Bergquist, E. H. 1968. *Södertälje stads topografi och äldre bebyggelsehistoria*.
I: Södertälje stads historia 2.

Carlsson, M. 2011. *Lämningar från vendeltid och 1600-1700-talet i Södertälje*.
Arkeologikonsult Rapport 2011:2526.

Kulturmiljöer i Södertälje.1999.

Ramström, A. & Strengbom, E. 2016. *Kvarteret Venus, del 1 och 2*.
Arkeologgruppen AB Rapport 2016:83.

Strengbom, E. 2015. *Västra Kanalgatan och kvarteret Venus i Södertälje*.
Arkeologgruppen AB Rapport 2015:58.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2019:18

